

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษากระบวนการเรียนรู้การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านศิลปวัฒนธรรม ความเชื่อ และการนำไปใช้ประโยชน์ของประชาชนในชุมชนจังหวัดสมุทรปราการ มีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อสำรวจกลุ่ม ชุมชน องค์กรที่มีแนวปฏิบัติที่ดีด้านการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านศิลปวัฒนธรรม ความเชื่อ และการนำไปใช้ประโยชน์ของประชาชนในชุมชนจังหวัดสมุทรปราการ เพื่อศึกษาตัวบ่งชี้ของกลุ่มที่มีแนวปฏิบัติที่ดีด้านการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านศิลปวัฒนธรรม ความเชื่อ และการนำไปใช้ประโยชน์ของประชาชนในชุมชนจังหวัดสมุทรปราการ เพื่อศึกษาลำดับขั้นตอน องค์ประกอบ และปัจจัยที่เกี่ยวข้องของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง เพื่อหาแนวทางในการพัฒนาให้เอื้อต่อการเกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง

5.1 สรุปผลการวิจัย

1. การวิจัยในครั้งนี้พบว่าจังหวัดสมุทรปราการมีกลุ่ม ชุมชน และองค์กรที่มีแนวปฏิบัติที่ดี จำนวน 7 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบางด้วน อำเภอเมืองสมุทรปราการ สร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมโดยใช้พืชในท้องถิ่น คือ “ต้นจาก” 2) กลุ่ม พ.จุฬา ท่าผยอง กิ่งอำเภอบางเสาธง มีการสืบสานภูมิปัญญาการประดิษฐ์ว่าวจุฬา เจ้าของภูมิปัญญาศึกษาการประดิษฐ์ว่าวด้วยตนเองและถ่ายทอดโดยสอนให้กับคนทุกเพศทุกวัยในชุมชน และมีการจัดงานประจำปี “แข่งขันเซตว่าวจุฬา” เป็นประจำทุกปี จนกลายเป็นศิลปวัฒนธรรมและกีฬาพื้นบ้านของอำเภอบางเสาธง 3) กลุ่มเสาช้างสังตะขบ อำเภอพระประแดง มีการสืบสานการทำธงตะขาบเพื่อใช้แห่ไปถวายวัดในเทศกาลสงกรานต์ (ปีใหม่มอญ) และยังนำมาประยุกต์จัดทำเป็นผลิตภัณฑ์สินค้าที่ระลึกที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของชาวมอญ 4) วัดราชบุรุษรังสรรค์ อำเภอพระประแดง สืบสานการบวงสรวงไหว้ครู งานบุญตามศาสนาและประเพณี รวมถึงมหรสพต่างๆ 5) กลุ่มวงกลองยาว อำเภอพระประแดง สืบสานการการตีกลองยาวโดยจัดสอนให้แก่ผู้สนใจทั่วไป รวมถึงเผยแพร่ความรู้สู่เยาวชนในพื้นที่ จนสามารถรับงานตีกลองยาวในงานต่างๆ ได้ 6) สภาวัฒนธรรมตำบลนาเกลือ อำเภอพระสมุทรเจดีย์ สืบสานประเพณีประจำปี “แห่หลวงพ่อด” ไปตามลำคลองสรรพสามิต เพื่อให้ประชาชนได้สักการบูชาในช่วงออกพรรษาของทุกปี 7) เทศบาลตำบลบางพลี อำเภอบางพลี สืบสานประเพณีประจำปี “แห่หลวงพ่อดวัดบางพลีใหญ่” ไปตามลำคลอง โดยมีกิจกรรมโยนบัวและการประกวดหนุ่มสาวรับบัว

2. ขั้นตอนกระบวนการเรียนรู้ของแต่ละกลุ่มดำเนินการอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมดำเนินการ ร่วมสรุปบทเรียน ร่วมรับผลประโยชน์ ซึ่งในแต่ละกลุ่มมีลักษณะถ้อยทีถ้อยอาศัย โดยหัวหน้ากลุ่มมักเป็นผู้ริเริ่มและฟังความคิดเห็นของสมาชิกกลุ่ม แต่หากเป็นการดำเนินงานที่มีภาคส่วนราชการมาเกี่ยวข้องก็จะมีรูปแบบที่เป็นทางการมากขึ้น มีการทบทวนผลการดำเนินงานที่ผ่านมา มีการวางแผนการดำเนินงานอย่างเป็นรูปแบบชัดเจน การร่วมดำเนินการมีความหลากหลาย ทั้งในรูปแบบการขอแรงเป็นครั้งคราว การอาสาดำเนินงาน และการมอบหมายหน้าที่ ทั้งนี้ มีเพียงบางกลุ่มเท่านั้นที่สมาชิกกลุ่มสามารถดำเนินงานในหน้าที่ต่างๆ แทนกันได้หมด โดยทุกกลุ่มมีการทบทวนปัญหาและอุปสรรคที่ผ่านมาในรูปแบบของการรับฟังปัญหาที่พบเห็นร่วมกัน และช่วยกันหาแนวทางแก้ไขเพื่อลดระดับปัญหาหรือแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นก่อนจะลงมือวางแผนหรือเริ่มต้นดำเนินงานใหม่อีกครั้ง ซึ่งการร่วมรับ

ผลประโยชน์ของแต่ละกลุ่ม อาจแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ คือ ผลประโยชน์ที่เป็นทรัพย์สินและผลประโยชน์ที่ไม่เป็นทรัพย์สิน แต่ในขณะเดียวกันก็พบว่าในหลายกรณีเป็นไปในลักษณะผสมผสานทั้งสองรูปแบบด้วยเช่นกัน

กลุ่ม ชุมชน และองค์กรที่มีแนวปฏิบัติที่ดีนี้มีองค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ ประกอบขึ้นจากส่วนต่างๆ ทั้ง 3 ส่วน คือ วิธีการเรียนรู้ ภายในชุมชน ภายนอกชุมชน โดยการเรียนรู้ของแต่ละกลุ่มมีทั้งรูปแบบที่เหมือนและแตกต่างกันไปตามบริบทของกลุ่ม โดยการเรียนรู้ในระบบมักเป็นบุตรหลานหรือสมาชิกกลุ่มได้รับการศึกษาจากสถาบันการศึกษาทั้งในท้องถิ่นและนอกท้องถิ่น แต่ในขณะเดียวกันการเรียนรู้เกือบทั้งหมดของสมาชิกกลุ่มเป็นไปตามอัธยาศัยโดยอิงกับประธานกลุ่ม ซึ่งอาจเป็นผู้ริเริ่มในการก่อตั้งกลุ่มหรือเป็นผู้มีความรู้ความสามารถมากที่สุด และได้กลายเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้หรือแรงบันดาลใจให้แก่สมาชิกกลุ่มคนอื่นๆ

ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อกระบวนการเรียนรู้ของแต่ละกลุ่มอาจแตกต่างกันไปตามบริบทของกลุ่ม เช่น ปัจจัยภายในอย่างสุนทรียภาพส่วนบุคคล ความภูมิใจใน อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ความเชื่อและความศรัทธาทางศาสนา หากแต่มีปัจจัยหนึ่งที่เกือบทุกกลุ่มมีเหมือนกันคือ “ผู้นำกลุ่ม” ซึ่งเกิดจากความเชื่อถือ เชื่อมั่น หรือความนิยมชมชอบในตัวผู้นำกลุ่ม ส่วนปัจจัยภายนอก เช่น สื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ อินเทอร์เน็ต ทิว วิทยุ หรือหนังสือต่างๆ ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ด้านภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรม และความเชื่อ ทั้งนี้ ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม นับว่าเป็นปัจจัยเกี่ยวพันอีกประการหนึ่งที่สำคัญ เช่น ชาติพันธุ์ที่มีรากเหง้าเดียวกันอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมากและมีสุนทรียภาพในทิศทางเดียวกัน สภาพแวดล้อมสังคมที่เป็นชนบทในเขตปริมณฑลเมืองหลวงซึ่งยังคงมีกิจกรรมตามท้องถิ่นอยู่มาก ส่งผลให้ผู้คนในท้องถิ่นสร้างสรรค์กิจกรรมทางวัฒนธรรมมากกว่าในสังคมเมือง หรือนโยบายภาครัฐที่ส่งตรงลงมาในพื้นที่ ส่งผลให้วัฒนธรรมความเชื่อในท้องถิ่นกลายเป็นวัฒนธรรมระดับประเทศ

3. ตัวบ่งชี้ของกลุ่มที่มีแนวปฏิบัติที่ดี เกิดจากลำดับขั้นตอนกระบวนการเรียนรู้ที่มีการร่วมคิด เช่น 1) การกำหนดแนวทางการดำเนินงานของกลุ่มที่ชัดเจน การใช้หลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน การใช้ความประนีประนอมในการแก้ปัญหา 2) การร่วมดำเนินการ เช่น การกำหนดหน้าที่ของสมาชิกในกลุ่ม การติดตามผลการดำเนินงาน 3) ร่วมสรุปบทเรียน เช่น การทบทวนปัญหาและอุปสรรค การแสวงหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา 4) การรับผลประโยชน์ร่วมกัน เช่น การรับผลประโยชน์ที่เป็นทรัพย์สิน การรับผลประโยชน์ที่ไม่เป็นทรัพย์สิน การรับผลประโยชน์แบบผสมผสาน

องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ที่พบในแต่ละกลุ่ม ประกอบขึ้นจากวิธีการเรียนรู้ ภายในชุมชน ภายนอกชุมชน โดยแยกย่อยออกเป็นการเรียนรู้ในระบบ การเรียนรู้นอกระบบ และการเรียนรู้ตามอัธยาศัย ซึ่งอาจสรุปได้ว่าการเรียนรู้ของกลุ่มต่างๆ มีการเรียนรู้ตามอัธยาศัยมากกว่าจะเป็นการเรียนรู้จากในระบบหรือนอกระบบการศึกษา โดยมีการถ่ายทอดความรู้กันภายในกลุ่ม อาจเป็นทั้งผู้นำกลุ่มสอนสมาชิกกลุ่มหรือสมาชิกกลุ่มที่มีประสบการณ์มากกว่าถ่ายทอดความรู้แก่สมาชิกกลุ่มที่ใหม่ เป็นต้น แต่ในขณะเดียวกัน ถ้าเป็นกลุ่มประเภทองค์กรหรือกลุ่มที่ใช้แรงงานจัดกิจกรรมมากกว่าการใช้ฝีมือเฉพาะบุคคล ลักษณะของการถ่ายทอดความรู้จะเป็นไปในเชิงคำสั่งปฏิบัติงานขณะกำลังดำเนินกิจกรรม ดังนั้น สมาชิกกลุ่มที่เข้าร่วมใหม่จึงแทบไม่ต้องอาศัยการฝึกฝนใดๆ เป็นเพียงปฏิบัติหน้าที่ตามคำสั่งและเรียนรู้สั่งสมประสบการณ์ไปเท่านั้น

การนำไปใช้ประโยชน์ในชุมชนสามารถแบ่งออกเป็น ระดับบุคคล ระดับกลุ่ม และระดับชุมชน โดยในระดับบุคคล ประกอบไปด้วย 1) ความภาคภูมิใจที่ได้ดำเนินกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรม 2) ความมีคุณค่าทางใจหรือจิตวิญญาณที่ได้ดำเนินกิจกรรมตามความเชื่อทางศาสนาของตน 3) ความรู้ที่เพิ่มขึ้นจากกิจกรรมที่ได้ร่วมกันสร้างสรรค์ 4) ความบันเทิงใจจากการดำเนินกิจกรรม 5) การเสริมสร้างรายได้ให้แก่สมาชิกในกลุ่ม ส่วนในระดับกลุ่ม ประกอบไปด้วย 1) ความสำเร็จในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมเพื่อตอบสนองต่อสุนทรียภาพ รสนิยมทางศิลปวัฒนธรรมหรือความเชื่อ 2) สัมฤทธิผลในการปฏิบัติราชการขององค์กรเพื่อให้ได้มาซึ่งตัวชี้วัดในการบริหารราชการ ส่วนในระดับชุมชน ประกอบไปด้วย 1) ชื่อเสียงของชุมชนให้เป็นที่รู้จักและยอมรับจากสังคมภายนอก 2) การกำหนดทิศทางในการพัฒนา และการสนับสนุนงบประมาณจากรัฐบาลเพื่อทำให้ประเพณีท้องถิ่นให้กลายเป็นประเพณีระดับชาติ

4. แนวทางในการพัฒนาให้เอื้อต่อการเกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง อาจสรุปได้ดังนี้ 1) มีผู้นำที่ดีควรมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ คือ ต้องมีความคิดริเริ่มและกล้าเปลี่ยนแปลง มีใจอนุรักษ์สืบสานและพัฒนาศิลปวัฒนธรรม มีจิตวิทยาและมีมนุษยสัมพันธ์ จูงใจคนได้ดี มีความรับผิดชอบสูง มีทั้งความยืดหยุ่นและความเด็ดขาด มีความรอบรู้และมีสังคม เป็นนักประสานงานที่ดี มีความกระตือรือร้น ทำงานเคียงข้างลูกน้อง และมีความน่าเชื่อถือ 2) มีการบริหารจัดการชุมชนที่ดี มีปัจจัยต่างๆ ประกอบกันคือ การวางแผนการดำเนินงาน การจัดการโครงสร้าง การรับสมาชิก การแบ่งหน้าที่ และการควบคุมผลการดำเนินงาน 3) มีความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชน เช่น การร่วมคิด ร่วมดำเนินการ ร่วมสรุปบทเรียน และร่วมรับผลประโยชน์ 4) มีกระบวนการเรียนรู้เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งต้องมีการถ่ายทอดความรู้ระหว่างชุมชนอย่างสม่ำเสมอ โดยอาจแบ่งเป็นส่วนต่างๆ เช่น การบ่งชี้ความรู้ การสร้างและแสวงหาความรู้ การจัดความรู้ให้เป็นระบบ การประมวลและกลั่นกรองความรู้ การเข้าถึงความรู้ การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ และการเรียนรู้ 5) มีการสร้างระบบการจัดเก็บและการนำมาใช้ขององค์ความรู้ที่ดี มีระบบการเก็บความรู้ทั้งความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนและความรู้ภายนอกชุมชน รวมทั้งต้องรู้จักสร้างและนำความรู้ที่มีอยู่มาใช้ในการพัฒนาด้านต่างๆ อย่างต่อเนื่องเป็นระบบเข้าใจได้ง่าย เช่น การนำองค์ความรู้ที่ได้จากแหล่งภายนอกมาจัดรูปแบบ จัดรูปแบบองค์ความรู้ที่มีอยู่ให้เป็นรูปแบบภายใน การเชื่อมต่อกับองค์ความรู้ การสร้างกระบวนการรับรู้ 6) มีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือทั้งภายในและภายนอกชุมชนที่มีประสิทธิภาพให้เกิดการพัฒนาอย่างเชื่อมโยง ประสานเกี่ยวเนื่อง ครอบคลุมการพัฒนาในทุกบริบท จำเป็นต้องมีสิ่งต่างๆ เช่น การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน การมีผลประโยชน์ร่วมกัน การมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในเครือข่าย และการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน

5.2 อภิปรายผล

การศึกษากระบวนการเรียนรู้การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านศิลปวัฒนธรรม ความเชื่อ และการนำไปใช้ประโยชน์ของประชาชนในชุมชนจังหวัดสมุทรปราการ มีวัตถุประสงค์เฉพาะดังต่อไปนี้

- 1) สํารวจกลุ่ม/ชุมชน/องค์กรที่มีแนวปฏิบัติที่ดีด้านการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านศิลปวัฒนธรรม ความเชื่อ และการนำไปใช้ประโยชน์ของประชาชนในชุมชนจังหวัดสมุทรปราการ
- 2) ศึกษาตัวบ่งชี้ของกลุ่มที่มีแนวปฏิบัติที่ดีด้านการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านศิลปวัฒนธรรม ความเชื่อ และการนำไปใช้ประโยชน์ของประชาชนในชุมชนจังหวัดสมุทรปราการ
- 3) ศึกษาลำดับขั้นตอน องค์ประกอบ และปัจจัยที่เกี่ยวข้องของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง
- 4) เพื่อหาแนวทางในการพัฒนาให้เอื้อต่อการเกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง

ในการดำเนินงานวิจัยครั้งนี้พบกลุ่ม ชุมชน และองค์กรที่มีแนวปฏิบัติที่ดี จำนวน 7 กลุ่ม จากทั้งหมด 6 อำเภอในจังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งกลุ่มต่างๆ เหล่านี้มีความสอดคล้องกับแนวคิดชุมชนเข้มแข็งตามที่คณะอนุกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤตภาคใต้ได้ศึกษาไว้ โดยกำหนดคุณลักษณะความเข้มแข็งของชุมชนไว้ 4 ประการ คือ 1) เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ 2) เป็นชุมชนที่มีการจัดการตนเอง 3) เป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ 4) เป็นชุมชนที่มีสันติภาพ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าทั้ง 7 กลุ่มจะมีภาพรวมของแนวปฏิบัติที่ดีในกรอบเดียวกัน หากแต่มีความแตกต่างกันภายในตามบริบทที่แตกต่างกันของแต่ละกลุ่ม โดยอาจแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

1) กลุ่มที่มีองค์กรภาครัฐกำกับดูแล จะมีแนวทางในการเรียนรู้และการปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ มีการวางแผนดำเนินงาน มีวาระการประชุมชัดเจน มีกำหนดการดำเนินงานที่แน่นอน มีการทบทวนผลและแผนการดำเนินงาน มีการเรียนรู้จากการปฏิบัติงานและการรับรู้จากสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศต่างๆ ข้อสังเกตที่น่าสนใจถึงความมีระเบียบแบบแผนในการดำเนินงานเช่นนี้ คงเนื่องมาจากการเป็นหน่วยงานราชการจึงมีกรอบการปฏิบัติงานที่ชัดเจนกว่ากลุ่มอื่นๆ แต่อย่างไรก็ตาม แม้จะมีกรอบการปฏิบัติงานที่ชัดเจนแต่อาจตั้งข้อสังเกตต่อไปได้ว่า ปัจจัยหลักของการขับเคลื่อนกิจกรรมเกิดจากนโยบายของภาครัฐ ที่ส่งตรงมาจากรัฐบาลโดยมอบหมายให้องค์กรท้องถิ่นต้องปฏิบัติตามตัวชี้วัดในกรอบหน้าที่และงบประมาณที่รัฐบาลจัดสรรให้ จึงอาจกล่าวได้ว่าวัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อที่จัดขึ้นโดยกลุ่มดังกล่าวแม้จะมีการนำไปใช้ประโยชน์โดยสร้างชื่อเสียงโด่งดังในระดับชาติ แต่ก็ดูเหมือนเป็นวัฒนธรรมของภาครัฐมากกว่าจะเป็นวัฒนธรรมของชาวชุมชนในพื้นที่ เนื่องจากชาวบ้านคล้ายกับจะเสียสิทธิ์ในการบริหารจัดการวัฒนธรรมของตนเอง โดยเหลือเพียงหน้าที่ตัวแทนประธานชุมชนเข้าร่วมประชุมหรือดำเนินงานตามที่ภาครัฐมอบหมาย

2) กลุ่มที่มีผู้นำทางจิตวิญญาณกำกับดูแล กลุ่มประเภทนี้ดำเนินการโดยวัด มีเจ้าอาวาสเป็นผู้นำกลุ่มซึ่งมักจัดกิจกรรมตามความเชื่อทางศาสนา มีแนวทางในการเรียนรู้และการปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบแต่ก็ไม่ทั้งหมด มีการวางแผนดำเนินการ มีกำหนดการจัดกิจกรรมที่ชัดเจน แต่แนวโน้มของการประชุมอย่างเป็นทางการยังมีน้อย และการทบทวนผลการดำเนินงานหรือแก้ไขปัญหาที่มักเกิดจากตัวผู้นำกลุ่มคิดและสั่งการเอง การปฏิบัติงานของสมาชิกกลุ่มสามารถหมุนเวียนแทนกันเพราะไม่ต้องใช้ฝีมือเฉพาะบุคคล ลักษณะการดำเนินงานเป็นไปในลักษณะของการอาสา

ขอแรงเป็นครั้งคราว โดยแทบทุกคนล้วนทำด้วยกำลังศรัทธาเป็นที่ตั้ง เนื่องจากวัตถุประสงค์ของกลุ่มเป็นการดำเนินงานเพื่อการศึกษา ดังนั้น การได้รับผลประโยชน์หรือใช้ประโยชน์จากกิจกรรมของกลุ่มจึงเป็นความอึดใจ อึดบุญ มากกว่าจะเป็นผลตอบแทนที่เป็นทรัพย์สิน

3) กลุ่มที่มีผู้นำเป็นปราชญ์ท้องถิ่น กลุ่มประเภทนี้มักเป็นกลุ่มที่ชาวบ้านจัดตั้งกันเอง โดยมีผู้นำกลุ่มที่มีความรู้ความสามารถเฉพาะด้านเป็นผู้คิดริเริ่มและดำเนินการ จากนั้นจึงชักชวนชาวบ้านที่มีสุนทรียภาพ มีเป้าหมาย หรือมีแนวคิดไปในทิศทางเดียวกันมารวมตัวกันเป็นกลุ่มและจัดกิจกรรมร่วมกัน กลุ่มดังกล่าวอาจไม่มีหลักเกณฑ์วิธีการดำเนินงานตามหลักการที่เป็นระเบียบแบบแผนและอาจขาดแนวปฏิบัติที่ดีในบางเรื่อง โดยอาจไม่เป็นไปตามขั้นตอนตามหลักการ เช่น มีการประชุมตามวาระที่ต้องการ มีการทบทวนผลการดำเนินงาน ได้พบเห็นปัญหาแต่ไม่ได้รับการแก้ไขเนื่องจากขาดปัจจัย เช่น สถานที่ ทุน โอกาส หรืออาจมีการแก้ไขบ้างไปตามอัธยาศัย

กลุ่มในลักษณะนี้มักมีการถ่ายทอดความรู้จากหัวหน้ากลุ่มไปสู่สมาชิกโดยไม่หวังวิชา ส่งผลให้สามารถผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนหัวหน้ากลุ่มและปฏิบัติงานแทนกันได้แทบทุกตำแหน่ง และการถ่ายทอดองค์ความรู้จากกลุ่มในลักษณะนี้นอกจากถ่ายทอดกันเองภายในกลุ่มแล้ว ยังมีการถ่ายทอดไปยังเยาวชนในชุมชนโดยผู้นำกลุ่มหรือสมาชิกกลุ่มที่มีความสามารถ ทำหน้าที่เป็นครูภูมิปัญญาให้กับสถานศึกษาต่างๆ ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้และถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรม ความเชื่อ และประเพณีในท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม การนำไปใช้ประโยชน์จากกิจกรรมของกลุ่มจะมีความหลากหลายค่อนข้างมาก เช่น มีความภาคภูมิใจ มีคุณค่าทางใจ ความรู้ที่เพิ่มขึ้น ความบันเทิงใจ และการเสริมสร้างรายได้ โดยสาเหตุที่เกิดการนำไปใช้ค่อนข้างหลากหลาย เนื่องจากกิจกรรมทางวัฒนธรรมของกลุ่มเหล่านี้ค่อนข้างอิสระ และไม่มีข้อจำกัดผูกมัดเหมือนกับกลุ่มที่มีองค์กรภาครัฐกำกับดูแลหรือกลุ่มที่มีผู้นำทางจิตวิญญาณกำกับดูแล

การวิจัยในครั้งนี้ได้พบว่ากลุ่ม ชุมชน และองค์กรที่มีแนวปฏิบัติที่ดี จำนวน 7 กลุ่ม จากทั้งหมด 6 อำเภอในจังหวัดสมุทรปราการ มีกระบวนการเรียนรู้ที่ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบสำคัญ ดังนี้

- 1) ลำดับขั้นตอนการเรียนรู้ ได้แก่ ร่วมคิด ร่วมดำเนินงาน ร่วมสรุปบทเรียน และร่วมรับผลประโยชน์
- 2) องค์ประกอบของความรู้ ได้แก่ วิธีการเรียนรู้ ภายในชุมชน และภายนอกชุมชน
- 3) ปัจจัยการเรียนรู้ ได้แก่ ปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอก และปัจจัยที่เกี่ยวข้อง

สอดคล้องกับผลการศึกษาของอดุลย์ วัชรศิริคุณ ที่กล่าวว่าถ้าวงจรแห่งการเรียนรู้ของชุมชนใดหมุนได้เร็วหรือมีพลวัตสูง แสดงว่าชุมชนนั้นมีพลังการเรียนรู้สูง ซึ่งเป็นสิ่งที่พบได้จากทั้ง 7 กลุ่ม ดังนี้

1) ลำดับขั้นตอนการเรียนรู้

1.1) รวมคน ดังจะเห็นได้ว่าในแต่ละกลุ่ม สมาชิกมีความสนใจและมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน ทำให้เกิดจิตสำนึกร่วมในการแก้ปัญหาและพัฒนาท้องถิ่น เกิดความรัก ความสามัคคี และความเอื้ออาทร โดยหลายกลุ่มพบการระดมทุนทางสังคมจากภายในชุมชน เช่น การเรียกร่วมกันจัดกิจกรรม การอนุรักษ์วัฒนธรรมตามชาติพันธุ์ การฟื้นฟูประเพณีหรือการเล่นในท้องถิ่น เป็นต้น นอกจากนี้บางกรณี องค์กรจากภายนอก โดยเฉพาะหน่วยงานของรัฐได้ทำ

หน้าที่เป็นตัวแทนในการระดมทรัพยากรทั้งบุคลากร ทุนทรัพย์ และปัจจัยเกื้อหนุนต่างๆ เพื่อช่วยพัฒนาและส่งเสริม ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างเป็นระบบอีกด้วย

1.2) มีการร่วมคิด ในแต่ละกลุ่มพบว่ามีการระดมสมอง เพื่อระดมความคิดเพื่อสร้างความเข้าใจ ร่วมกัน สร้างวิสัยทัศน์ร่วมแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ วิเคราะห์ปัญหาและโอกาสอย่างรอบด้าน ตามแต่ ศักยภาพของแต่ละกลุ่มว่าจะมีมากบ้างน้อยบ้างแต่ต่างกันไป ซึ่งกลุ่มที่มีองค์กรภาครัฐเข้ามากำกับดูแลจะมีแนว ทางการดำเนินงานในด้านนี้ชัดเจนกว่ากลุ่มอื่นๆ

1.3) ร่วมดำเนินการ พบว่าทุกกลุ่มมีการแบ่งหน้าที่ของสมาชิกให้ปฏิบัติตามแผนงานที่กำหนด โดย หลายกลุ่มพบว่าใช้การฝึกฝนจากการทดลองปฏิบัติกันภายในกลุ่ม เรียนรู้ถูกผิดก็ปรับปรุงแก้ไขกันไปตามปัญหาที่พบ จากการปฏิบัติในพื้นที่จริง กิจกรรมจริง สถานการณ์จริง โดยอาจเสริมด้วยหลักการ ทฤษฎี เทคโนโลยี และระบบการ บริหารจัดการที่ดูเหมาะสมตามบริบทของกลุ่ม

1.4) ร่วมสรุปบทเรียน พบว่าแต่ละกลุ่มมีการประเมินผลงานหรือศักยภาพในการดำเนินงานของ กลุ่ม โดยมีทั้งการประเมินผลอย่างเป็นทางการ และประเมินผลอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งการประเมินผลอย่างไม่เป็น ทางการพบได้มากกว่า เนื่องจากการดำเนินกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีนั้น มักเป็นกิจกรรมในระดับชาวบ้านเสีย เป็นส่วนใหญ่ แต่อย่างไรก็ตามการสรุปบทเรียนในลักษณะที่พบโดยส่วนใหญ่นั้น จะเป็นการรับรู้ภายในกลุ่มและ สมาชิกกลุ่มก็พยายามร่วมกันหาแนวทางแก้ไข โดยบทเรียนจากการดำเนินกิจกรรมทั้งส่วนที่สำเร็จและล้มเหลวก็ถูก ถ่ายถอดเป็นความรู้ให้แก่สมาชิกใหม่ หรือถูกถ่ายทอดให้แก่เยาวชนในท้องถิ่นได้เรียนรู้ด้วยเช่นกัน

1.5) ร่วมรับผลประโยชน์ มีการยกย่อง ชื่นชม และให้กำลังใจคนที่เสียสละและทำงานให้กับกลุ่ม ทำให้เกิดความภาคภูมิใจและมีความสุขจากการทำงานร่วมกัน ส่วนผลจากการกระทำอาจได้รับในมิติที่แตกต่างกัน เช่น สมาชิกได้รับผลทางด้านเศรษฐกิจ ความภาคภูมิใจในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ได้รับความบันเทิงเริงใจใน กิจกรรมที่ทำ เยาวชนได้เรียนรู้กิจกรรมทางวัฒนธรรมในท้องถิ่น สถาบันการศึกษาได้องค์ความรู้จากกรณีปัญหาที่มา จากสมาชิกของกลุ่มเหล่านี้

2) องค์ประกอบของความรู้

2.1) วิธีการเรียนรู้ การเรียนรู้ของแต่ละกลุ่มนั้นมีทั้งรูปแบบที่เหมือนและแตกต่างกันไปตามบริบท ของกลุ่ม โดยการเรียนรู้ในระบบมักเป็นบุตรหลานหรือสมาชิกกลุ่มได้รับการศึกษาจากสถาบันการศึกษาทั้งในท้องถิ่น และจากภายนอก ทั้งนี้พบว่าสมาชิกเกือบทุกกลุ่มมีวิธีการเรียนรู้แบบตามอัธยาศัย โดยอิงกับประธานกลุ่มซึ่งอาจเป็น ผู้ริเริ่มในการก่อตั้งกลุ่มหรือเป็นผู้มีความรู้ความสามารถมากที่สุด และได้กลายเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้หรือแรงบันดาลใจ ให้แก่สมาชิกกลุ่มคนอื่นๆ ให้เกิดความคิด รู้สึก และสนใจไปในทิศทางเดียวกัน

2.2) ภายในชุมชน แต่ละกลุ่มมีการถ่ายทอดความรู้กันภายในกลุ่ม โดยอาจเป็นทั้งผู้นำกลุ่มสอน สมาชิกกลุ่ม สมาชิกกลุ่มที่มีประสบการณ์มากกว่าถ่ายทอดความรู้แก่สมาชิกกลุ่มที่มาใหม่ หรืออาจเป็นการสืบทอดภูมิ ปัญญาในครอบครัวตามวัฒนธรรมประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ ที่สั่งสมและถ่ายทอดกันแบบรุ่นสู่รุ่น ทั้งนี้ มีบางกลุ่มที่

พบว่าหัวหน้ากลุ่มมีการฝึกฝนด้วยตนเอง โดยเกิดจากความชอบส่วนบุคคล และเสาะแสวงหาความรู้หรือต้นแบบจาก ทั้งในชุมชนและนอกชุมชน หรือตามแหล่งเรียนรู้ต่างๆ เช่น พิพิธภัณฑ์ชุมชน วัด หรือสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ ฯลฯ

2.3) ภายนอกชุมชน พบว่าบุคลากรหรือสมาชิกของกลุ่มได้รับการศึกษาจากสถาบันการศึกษาที่ตั้งอยู่ภายนอกชุมชน และเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดใหม่หรือกรรมวิธีใหม่ในการสร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรมของกลุ่มให้มีความหลากหลายมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันประธานกลุ่มหรือสมาชิกกลุ่มที่ได้เข้าร่วมอบรมหรือสัมมนากับหน่วยงานต่างๆ ที่จัดขึ้นภายนอกชุมชน ย่อมเป็นการเรียนรู้แนวคิดและกรรมวิธีการสืบสานวัฒนธรรมที่แตกต่างออกไป และการเข้าถึงสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศก็เป็นอีกแหล่งการเรียนรู้ ซึ่งผู้คนทุกระดับทุกเพศทุกวัยสามารถเข้าถึงและเรียนรู้ได้เช่นกัน

3) ปัจจัยการเรียนรู้

3.1) ปัจจัยภายใน พบว่าโดยส่วนมากแล้วในแต่ละกลุ่มมีปัจจัยสำคัญที่เกื้อหนุนต่อกระบวนการเรียนรู้มากที่สุด คือ “ผู้นำกลุ่ม” เนื่องจากความเชื่อถือ เชื่อมั่น หรือความนิยมชมชอบในตัวผู้นำกลุ่มที่เกิดจากภาวะความเป็นผู้นำในการบริหารจัดการหรือความรู้ความสามารถของผู้นำเป็นหลัก ส่งผลให้สมาชิกเกิดความกระตือรือร้นในการเรียนรู้หรืออยากเข้าร่วมกิจกรรม

3.2) ปัจจัยภายนอก สื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ อินเทอร์เน็ต ทีวี วิทยุ หรือหนังสือ เอกสาร ตำราต่างๆ ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ด้านภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรม และความเชื่อของทุกๆ กลุ่ม นอกจากนี้ประสบการณ์ตรงที่สมาชิกกลุ่มได้ไปพบเห็นเรื่องราว ข้อมูล หรือแบบอย่างทางวัฒนธรรมจากแหล่งอื่นๆ แล้วนำกลับมาถ่ายทอดให้สมาชิกในกลุ่มได้รับทราบ เพื่อเปรียบเทียบกับการทำงานในกลุ่มของตน หรือนำเอาประสบการณ์เหล่านั้นมาพัฒนาหรือประยุกต์ใช้กับกิจกรรมในกลุ่มของตน ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเช่นกัน นอกจากนี้ทุนสนับสนุน ทั้งทุนทรัพย์ และทุนทางวัฒนธรรม ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่เกื้อหนุนต่อกระบวนการเรียนรู้เช่นกัน

3.3) ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม นับว่าเป็นปัจจัยเกื้อหนุนอีกประการหนึ่งที่สำคัญ เช่น กลุ่มชนที่มีรากเหง้าเดียวกันอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมาก และมีสุนทรียภาพในทิศทางเดียวกันจะเป็นแรงขับเคลื่อนวัฒนธรรมของชุมชนให้ก้าวต่อไป ส่วนด้านสภาพแวดล้อมสังคมแบบชนบทที่ผู้คนมีเวลาในการทำกิจกรรมมาก มีพื้นที่ในการประกอบกิจกรรม ใกล้ชิดธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่นมาก ย่อมมีโอกาสดำเนินกิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรมมากกว่าสภาพแวดล้อมในสังคมเมือง

กลุ่ม ชุมชน และองค์กรที่มีแนวปฏิบัติที่ดี จำนวน 7 กลุ่ม ที่สำรวจพบในงานวิจัยครั้งนี้ มีแนวทางในการดำเนินงานหลายส่วนสอดคล้องกับผลการวิจัยกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง ของอดุลย์ วงศ์ศรีคุณ (2543) คือ มีการร่วมคิดวางแผนงาน ร่วมดำเนินการกำหนดหน้าที่หรือแบ่งหน้าที่ ร่วมสรุปบทเรียนเพื่อทบทวนข้อผิดพลาดและร่วมกันแก้ปัญหา รวมไปถึงการร่วมรับผลประโยชน์ทั้งที่เป็นทรัพย์สินและไม่เป็นทรัพย์สิน และมีองค์ประกอบการเรียนรู้ของชุมชนเป็นวิธีการเรียนรู้จากภายในชุมชนและภายนอกชุมชน โดยมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องของกระบวนการเรียนรู้จากปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอก และปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมครบถ้วนทั้ง 7 กลุ่ม ซึ่งสอดคล้องกับ

วิชัย ตันศิริ (2538) และเดวิท แมทิวส์ (2540)) คือมีการกำหนดปัญหา แสวงหาทางเลือก ดำเนินกิจกรรม ประเมินผลการดำเนินงาน ส่งผลให้เกิดการการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

ทั้งนี้พบว่า หลายกลุ่มที่มีการรวมตัวกัน เพื่อฟื้นฟู ภูมิปัญญาดั้งเดิม โดยมีผู้นำศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องเป็น กลไกสำคัญในการขับเคลื่อนกลุ่มในการริเริ่มกิจกรรมทั้งทางโลกและทางธรรม และยอมรับการปรับเปลี่ยนภายใต้ บริบทของการเปลี่ยนแปลงด้านประชากร สังคมและวัฒนธรรมซึ่งสอดคล้องกับผลวิจัยของ สุภาพร นาคบัลลังก์ และ มนฤทัย ไชยวิเศษ (2546) และ Panitchpakdi (2012) และยังพบว่ากลุ่มที่บริหารจัดการศิลปวัฒนธรรมความ เชื่อโดยภาครัฐ มีการนำเอางานประเพณี ศิลปวัฒนธรรม และความเชื่อมากำหนดแผนงานบริหารและงานพัฒนา จนกลายเป็นจุดเด่นของการพัฒนาศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ตามผลการวิจัยของ ฉัตรทิพย์ มะโนชมพู (2549)

5.3 ข้อเสนอแนะ

1) ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

1.1) ประชาชนควรมีความตระหนักถึงหน้าที่ของตนในฐานะสมาชิกส่วนหนึ่งของกลุ่ม องค์กร ชุมชน และเป็นกลไกสำคัญในการนำไปสู่ความเป็นชุมชนเข้มแข็ง

1.2) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรนำตัวบ่งชี้กระบวนการเรียนรู้และการนำไปใช้ประโยชน์ของประชาชน ในชุมชนไปปรับหรือประยุกต์ใช้ในพัฒนากระบวนการเรียนรู้ให้แก่กลุ่ม องค์กร ชุมชนในด้านการสืบทอดภูมิปัญญา ท้องถิ่นด้านการศิลปะ วัฒนธรรมความเชื่อ

1.3) ประชาชน กลุ่ม องค์กร ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรนำแนวทางการพัฒนาให้เอื้อต่อ การเกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งไปปรับใช้

2) ข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัยต่อไป

2.1) ควรมีการศึกษาวิจัยกระบวนการเรียนรู้และการนำไปใช้ประโยชน์ของประชาชนในชุมชนใน ด้านอื่นๆ ให้ครอบคลุมองค์ประกอบของความเป็นชุมชน เช่น ด้านเด็กและเยาวชน ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม การศึกษา ฯลฯ

2.2) ควรมีการศึกษาวิจัยกระบวนการเรียนรู้และการนำไปใช้ประโยชน์ของประชาชนในชุมชนใน พื้นที่อื่น ๆ

2.3) ควรมีการศึกษาวิจัยเฉพาะด้านการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่จากมรดกทางภูมิปัญญาและ ศิลปวัฒนธรรมในท้องถิ่นจังหวัดสมุทรปราการ